

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2023-27-1-5-14>

УДК 316. 351.

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-8504-2434>

*Вікторія Амеліна,
Інститут проблем виховання НАПН України,
м. Київ*

ТРАНСФОРМАЦІЇ ЖИТТЄВИХ СТРАТЕГІЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ

***Анотація.** Матеріали статті розкривають результати дослідження життєвої стратегії української молоді в реаліях повномасштабної війни. Аналіз результатів анкетування демонструє розуміння респондентами поняття «життєва стратегія», активність їхньої життєвої позиції, бачення молоддю власного майбутнього. Актуальність теми дослідження зумовлена недостатньою соціологічною розробленістю механізму формування та реалізації життєвих стратегій сучасної молоді й необхідністю обґрунтування соціологічної концепції життєвих стратегій молоді в умовах соціальної кризи з урахуванням її соціально-групових особливостей.*

Мета дослідження полягає у визначенні трансформації життєвих стратегій та життєстверджуючих цінностей, характерних українській молоді в умовах повномасштабної війни. Поставлена мета актуалізується комплексом завдань, що полягають у теоретичному обґрунтуванні проблеми дослідження шляхом аналізу провідних наукових джерел, емпіричному дослідженні життєвих стратегій української молоді; формулюванні висновків, узагальнень та визначенні перспектив подальших наукових розвідок з проблеми дослідження.

Дослідження здійснювалося шляхом використання комплексу теоретичних (аналіз, узагальнення, систематизація) та практичних (анкетування, самоаналіз) методів.

Практична значущість отриманих результатів дослідження полягає у формуванні загальної картини життєстверджуючих цінностей і життєвих стратегій української молоді, вивчення особливостей її поведінки в конкретних ситуаціях, розкриття внутрішнього потенціалу, аналіз спроможностей відповідати на виклики. Визначення здатності впливати на своє життя може сприяти прогресу сучасного суспільства, покращити загальне психологічне самопочуття та збільшити життєву стійкість кожної особи в умовах воєнного стану. Тож для того, щоб адаптуватися до подібних викликів і досягти успіху в самореалізації, особі потрібно розвинути навички вирішення проблем та набутти цієї важливої особистісної якості, що дозволяє ефективно самореалізовуватися та керувати власною поведінкою в будь-яких життєвих обставинах.

***Ключові слова:** життєва стратегія, життєстверджуючі цінності, успіх, життєві цілі.*

© Вікторія Амеліна, 2023

Вступ. Кожна особа природно налаштована планувати своє майбутнє на коротку і довготривалу перспективу. Це планування визначається особистими цілями, які відображають бажані результати в житті та засоби досягнення цих цілей. У молодіжному середовищі цей процес набуває визначальних особливостей через характерні риси молоді як соціальної групи. Особливості їхнього соціального стану й свідомості, наприклад нестійкість, перехідність і лабільність, мають вплив на розуміння ними значення власного життя. Це проявляється у виборі життєвих цілей та оцінці можливостей для їхнього досягнення. Оскільки життєві стратегії визначають напрям життєвих виборів, їхня наявність

у глобальному механізмі соціокультурної саморегуляції є необхідним аспектом [2].

Дослідження життєвої позиції особистості на сучасному етапі розвитку соціально-психологічної науки є однією з найбільш значущих наукових проблем, що визначає необхідність феноменологічного втілення ідеї особистості в практико-орієнтованих дослідженнях. Визначальна роль життєвої позиції особистості у формуванні життєвого сценарію як окремої людини, так і суспільства в цілому не викликає сумніву. Ступінь активності життєвої позиції, здатність адаптуватися, долати труднощі та знаходити своє місце в житті виявляються вирішальними факторами успішності окремих членів суспільства й одночасно характеризують рівень суспільного розвитку.

Вивчення життєвих стратегій молоді має далекосяжний вплив на розвиток і самореалізацію молодих людей, а саме: визначає орієнтацію на майбутнє; сприяє підвищенню самосвідомості; допомагає в підготовці молоді до життєвих викликів; позитивно впливає на розвиток психологічної стійкості, управління стресом та здоровим способом життя; допомагає краще розуміти соціальні зміни, розвивати навички комунікації та співпраці; допомагає молоді знайти своє покликання та напрям для самореалізації [3].

Мета та завдання. Мета дослідження полягає у визначенні життєвих стратегій і життєстверджуючих цінностей, характерних українській молоді в умовах повномасштабної війни.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

1. Вивчити та узагальнити провідний науковий досвід з питань дослідження життєвих цінностей і стратегій.
2. Визначити основні життєві стратегії й цінності молоді шляхом емпіричного дослідження.
3. Проаналізувати отримані дані та визначити перспективи подальших досліджень.

Методи дослідження. Дослідження здійснювалося завдяки використанню комплексу теоретичних (аналіз, узагальнення, систематизація) та практичних (анкетування, самоаналіз) методів.

Результати дослідження. Визначаючи зміст самого поняття «життєві стратегії», варто звернутися до напрацювань класиків психологічної науки. Так, Альфред Адлер розглядає поняття з позиції адаптаційного підходу як формування життєвого стилю людини, яке можна розглядати як інтегрований стиль пристосування до життя та взаємодії з ним.

Автор вважає, що життєвий стиль людини починає формуватися з дитинства, набуваючи статусу інтегрованого для успішного пристосування до життя та взаємодії з нею. Ерік Фромм розглядає означене поняття з позиції індивідуалістичного підходу у ролі регулятора соціальної поведінки в сучасних умовах, що забезпечує успішну соціальну адаптацію, повноту самореалізації, розвитку індивідуальності людини. На думку вченого, життєва стратегія регулює соціальну поведінку індивіда та формує його на перетині соціальних вимог і запитів до особистості з властивою йому індивідуальною своєрідністю. Карл Юнг з позиції індивідуалістичного підходу визначає поняття як «набуття себе», безперервне придбання нових умінь, досягнення нових цілей. Учений зазначає, що людина протягом усього життя безперервно набуває нових умінь, досягає нових цілей, що дозволяє їй розкриватися повніше. Кінцевим результатом діяльності є становлення єдиного, неповторного й цілісного індивіда [1].

Узагальнюючи провідний науковий досвід з проблеми формування життєвих стратегій, можна сформулювати комплексне, міждисциплінарне визначення цього поняття. *Життєва стратегія особистості* – це спосіб вирішення життєвих протиріч, уміння поєднати індивідуальні особливості, власні статусні й вікові можливості, свої домагання з вимогами соціуму. Її сутність полягає в розробленні життєвих рішень як конструктивних способів подолання протиріч, а головними рисами особистості є здатність до саморегуляції й самоконтролю, ініціативність і вміння брати на себе відповідальність за всі свої життєві прояви, уміння ефективно працювати.

Життєвий шлях особистості пов'язаний з проходженням різних складних ситуацій, що можуть частково чи докорінно змінювати життя, надавати йому сенс чи позбавляти його, зробити більш повним і змістовним чи спустошувати та призводити до екзистенційної кризи особистості. Вектор цих змін залежить від особистісних особливостей особистості та її спроможності інтегрувати психотравмуючий досвід у подальший розвиток [8].

Теоретична модель конструювання стратегії життя в період ранньої юності полягає в певній послідовності інтелектуальних зусиль: прийняття установки на формування майбутнього, вибір культурних і ціннісних орієнтацій, цілі визначення, проєктування системи подій життєвого шляху, структурний план життя як наслідок.

Соціалізація й індивідуалізація в старшому підлітковому та юнацькому віці відбуваються в процесі взаємодії з різними соціальними умовами, які транслиують та

формують відповідні цінності, норми й принципи поведінки. Життєве самовизначення є головним новоутворенням цього віку, наслідком якого є потреба юнаків і дівчат зайняти внутрішню позицію дорослого, усвідомити себе членом суспільства, зрозуміти себе та свої можливості. Таким чином, особистість є активним учасником свого життєвого шляху, оперуючи світоглядними уявленнями, вона творить свою життєву реальність [9].

Основними завданнями соціологічного дослідження були: виявлення рівня соціального самопочуття учнівської молоді; аналіз освітніх планів, які стоять перед молоддю; дослідження прогнозування професійних стратегій молоді.

Аналізуючи наукові роботи з проблеми дослідження, можна виокремити три основні типи стратегій молоді:

- активна позитивно-інструментальна стратегія спрямована на раціональне використання нових можливостей. Ціннісна свідомість представників цієї групи суперечлива, проте завдяки здатності до теоретичного мислення, представники цього типу можуть самі адаптуватися до нових умов та виконувати певну конструктивну, творчу роль у суспільстві;

- активна позитивно-кар'єрна стратегія характеризується прийняттям нових цінностей, активним і конструктивним мисленням, регулюванням діяльності, адекватною ринковим умовам. За своїми цінностями й соціальними позиціями представники цієї групи усвідомлюють себе як суб'єкт, а суспільство як об'єкт, використовуючи його для досягнення особистих цілей. У професійній діяльності проглядається спрямованість на створення власного підприємства, а освіта постає як інструмент отримання великих доходів та побудови успішної кар'єри;

- помірковано-приспосувальна стратегія передбачає, що життєва позиція представників означеної групи не адаптована до нових умов, мислення має професійно-орієнтований пасивний характер, що констатує соціальні проблеми. У професійному плані молодь цієї групи надає перевагу державному сектору економіки, стабільність заробітку переважає над бажанням заробляти більше, а труднощі під час працевлаштування є результатом особистісних проблем молоді, соціальної та професійної дезадаптації. Представники цієї групи потребують підвищення власної самооцінки, розвитку комунікабельності, соціальної компетенції, розвитку навичок прийняття рішення в кризовій ситуації [4].

Життєва стратегія молоді представлена структурою життєвих цілей, розгорнутих у тимчасовій перспективі психологічного майбутнього, та характеризується також такими параметрами, як чіткість, довжина і зміст [3]. Здебільшого саме на визначення цих параметрів було спрямоване емпіричне дослідження, проведене у вигляді анонімного анкетування за допомогою Google-форми.

В анкетуванні взяли участь респонденти з різних регіонів України (найбільше серед опитаних представлено мешканців Харкова (46,4 %) та Києва (21,4 %)) у віці від 15 до 24 років загальною кількістю 198 осіб. Найчисленнішою є група віком 15-17 років – 57,1 %, другою за представленістю є група віком 18-20 років – 10,7 %. Інші вікові групи представлені майже рівномірно. Статєва структура вибірки розподілена між дівчатами та хлопцями як 67,9 % та 21,1 % відповідно.

Тож 71,4 % респондентів зазначають, що мають мрію, 10,7 % заявили про відсутність мрії, решта вагалися з відповіддю. При цьому 75 % опитаних чітко розрізняли поняття «мрія» та «мета» (ототожили поняття лише 14,3 % респондентів). 28,6 % опитаних указали, що можуть чітко сформулювати життєву ціль, 25 % зазначили, що їхня ціль час від часу змінюється, 17,9 % відповіли, що не мають життєвої цілі та схильні покладатися на ситуацію.

Розподіл відповідей респондентів у визначенні факторів успішності та місця успіху у власному житті наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Індивідуальне бачення успіху

№ з/п	Твердження	К-ть виборів
1	Думаю, що успіх у житті залежить більше від випадку, ніж від розрахунку	32,1 %
2	Якщо я позбудуся улюбленого заняття, життя втратить для мене сенс	21,4 %
3	Для мене в будь-якій справі важливіше його виконання, а не кінцевий результат	14,3 %
4	Люди більше страждають від невдач на роботі, ніж від поганих взаємин	17,9 %
5	На мою думку, більшість людей живуть майбутніми, а не нагальними цілями	57,1 %
6	У житті в мене було більше успіхів, ніж невдач	35,7 %
7	Навіть у звичайній роботі я прагну вдосконалити деякі її елементи	46,4 %
8	Захоплений думками про успіх, я можу забути про заходи обережності	26,6 %
9	Думаю, що в моїх невдачах швидше винні обставини, ніж я сам	17,9 %
10	Терпіння в мені більше, ніж здібностей	32,1 %
11	Лінь, а не сумнів в успіху змушує мене частіше відмовлятися від своїх намірів	50,0 %
12	Заради успіху я можу ризикнути, якщо навіть шанси не на мою користь	42,9 %
13	Коли все йде гладко, моя енергія посилюється	78,6 %
14	Мені здається, що наполегливості в мені більше, ніж здібностей	25,0 %

Як видно з таблиці, більшість респондентів визначають успіх як мотиватор

подальших звернень, а лінь – як негативний чинник у досягненні цілей. Також лівова частина респондентів (82,1 %) визначають, що їхній успіх і невдачі в житті залежать саме від них, а не від випадку.

Значимим у результатах опитування є також той показник, що кількість респондентів, які мають плани та не мають їх на майбутні 5 років, є майже однаковою – 42,3 % та 46,4 % відповідно. 10,7 % зазначили, що мають плани на майбутнє, однак на менший часовий проміжок.

У довоєнний період у нашій країні під час організації психологічного супроводу в підлітковому та юнацькому віці основна увага була спрямована на професійне самовизначення, а іншим значущим сферам особистісного прояву (міжособистісні взаємини, сім'я, соціальна активність тощо) надавалося значно менше уваги. Та, незважаючи на це, лише 21,4 % опитаних визначилися з майбутньою професією, 53,6 % мали ідеї із цього питання, а 25 % респондентів перебували в ситуації невизначеності.

Висловлюючи власне розуміння поняття «життєва стратегія», більшість опитаних асоціювала поняття з планами на майбутнє та способом організації власного життя.

Останнє запитання анкети мало на меті з'ясувати психологічний стан молоді щодо бачення власного майбутнього. Результати представлено у вигляді діаграми (рис. 1).

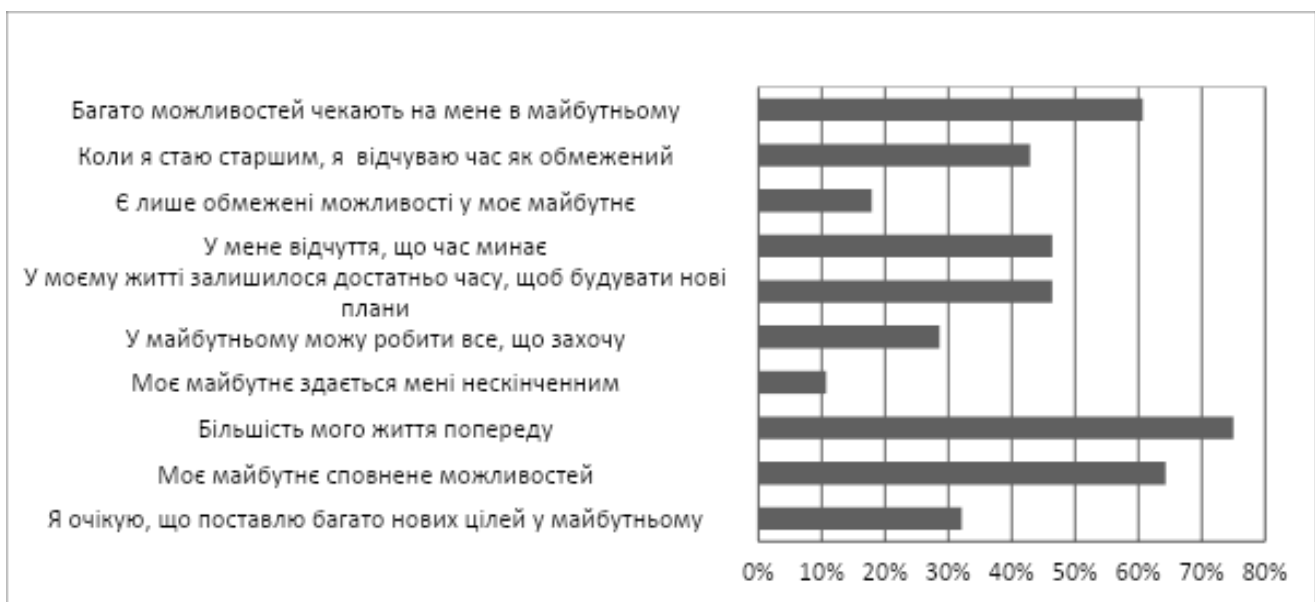

Рис. 1. Бачення молоддю власного майбутнього

Найбільш яскраві представники психологічної науки, серед яких Абрахам Маслоу, Гордон Оллпорт, Карл Роджерс, Ерік Фромм, розглядаючи питання життєвої стратегії,

особливу увагу приділяли когнітивному фактору, зазначаючи, що уявлення про життєву стратегію та власні можливості особистості призводять до виникнення в суб'єкта нової мотивації або змінюють вже існуючу [1]. Цим твердженням зумовлено наступне запитання щодо бажання респондентів отримати додаткову інформацію про особливості планування майбутнього. 67,9 % опитаних висловили бажання збагатити власні знання із цього питання; серед людей, чий досвід вони б хотіли перейняти, зазначені батьки, вчителі, коучі та успішні люди. При цьому 56,7 % респондентів зазначили, що на формування їхніх планів на майбутнє насамперед впливають вони самі.

Обговорення. Дослідження життєвих стратегій є актуальною й цікавою темою для багатьох українських учених. Вони досліджують різні аспекти цього поняття з використанням методів і підходів з різних наукових галузей, таких як психологія, соціологія, філософія, освітні дослідження тощо. Олександр Бойченко, психолог, доктор психологічних наук, професор, працював над дослідженнями в галузі особистісного розвитку, включаючи аспекти вибору життєвих стратегій і планування майбутнього. Ігор Кон, філософ, доктор філософських наук, професор, займається дослідженнями в галузі філософії життя й етики, а також розглядає різні підходи до визначення особистісних життєвих стратегій. Дослідження Сергія Костенка, соціолога, доктора соціологічних наук, професора, охоплюють соціокультурні аспекти життєвих стратегій, включаючи взаємозв'язок між індивідуальними цінностями й життєвими виборами. Леся Львова, психологиня, докторка психологічних наук, професорка, орієнтує дослідження на вивчення молодіжних життєвих стратегій та їхній вплив на процес самореалізації. Олександр Піддубний, соціолог, доктор соціологічних наук, професор, займається дослідженнями в галузі соціальної стратифікації та соціокультурних впливів на життєві стратегії. Людмила Якубовська, психологиня, докторка психологічних наук, професорка, досліджує психологічні аспекти формування життєвих стратегій та їхній вплив на особистісний розвиток. Це лише деякі приклади українських учених, які займаються дослідженнями життєвих стратегій. Багато інших дослідників також працюють у цій галузі, роблячи важливий внесок у розуміння цього поняття та його впливу на людське життя.

Вибір молоді як суб'єкта дослідження, що знаходиться на стадії навчання, має обґрунтовані підстави, оскільки ця соціальна група відрізняється значною різноманітністю у своєму складі. Це зумовлено фізіологічним дозріванням і соціальним становленням

особистості на цьому етапі, активним навчанням, яке закладає основи майбутньої професійної діяльності, а також формуванням життєвого шляху [5]. Особливо характерною є велика різноманітність функцій, ролей і соціальних статусів у цій групі, які відповідають різним етапам дорослішання особистості [6].

Відмінною соціальною якістю молодих людей є їхня здатність брати участь в активному перетворенні суспільства. Слід зазначити, що молодь у контексті трансформаційних перетворень гнучко реагує на соціальні зміни, більшою мірою поінформована про процеси, що відбуваються в різних галузях науки, техніки та соціального життя, динамічно опановує сучасні форми спілкування та технології, активніше включається у світовий інформаційний простір [7]. Також юнацький вік найбільш продуктивний у розкритті та реалізації особистісного потенціалу за рахунок такого інтегративного процесу, як цілепокладання [8].

Висновки. На означеному етапі проведеного дослідження, спираючись на аналіз результатів анкетування, можемо зробити висновки, що українська молодь здебільшого ототожнювала поняття життєвої стратегії з планами на майбутнє та вбачала її в професійному самовизначенні. Як провідний чинник, що зумовлює успіх, визначалася робота над собою та самовдосконалення, як головний демотиватор – лінь. Характер наданих молоддю відповідей на запитання анкети свідчать про наявність серед респондентів представників кожної з трьох груп залежно від типу життєвої стратегії.

За результатами дослідження можна також висловити припущення, що визначальним фактором для вибору особистістю активної чи пасивної життєвої стратегії є когнітивний компонент життєвої стратегії – рівень суб'єктивного контролю й соціальний досвід, які в результаті визначають межі соціальної активності суб'єкта. Залежно від указаних факторів, інтелектуальні зусилля особистості можуть бути спрямовані на забезпечення соціально успішної поведінки або ж на виправдання соціальної пасивності особистості. Конкретизуючи означену гіпотезу, зазначимо, що успішність особистості більшою мірою визначається активністю її життєвої стратегії. Це твердження буде розкрито в подальших дослідженнях. Також перспективою подальших наукових розвідок є визначення динаміки зміни життєвих стратегій і життєвих цінностей молоді в умовах війни та прогнозування вектору соціального розвитку.

Список використаних джерел

1. Martos T., Sallay V. Self-determination theory and the emerging fields of relationship science and niche construction theory. *European Journal of Mental Health*. 2017. Vol. 12(1). 73-87.
2. Maslow A. Some basic propositions of growth and self-actualization psychology. *Theories of Personality*. New York, 1965. P. 307-316.
3. Nota L., Rossier R. *Handbook of Life Design*. From Practice to Theory and From Theory to Practice. Hogrefe Publishing. 2015.
4. Vazire S., Wilson T.D. *Handbook of Self-Knowledge*. New York: Guilford, 2012.
5. Гончаренко Ю. В. Соціально-психологічні особливості якості життєвого простору особистості. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2016. Т. 7. № 41. С. 108–116.
6. Лаба О. І. Життєві стратегії молоді в умовах соціокультурної трансформації суспільства. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/5084/1/10%20-%204%288%29%20-%2016.pdf> (дата звернення: 04.08.2023)
7. Мілютіна К.О. Психології зміни життєвої стратегії особистості: дис. ... докт. псих. наук : спец. 19.00.01 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2013. 430 с.
8. Предко В. В. Складна життєва ситуація як провідна умова формування життєстійкості особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2021. № 1. С. 74–99. <https://doi.org/10.33216/2219-2654-2021-54-1-74-99>.
9. Садова М. Робота над постановкою цілей та життєвих стратегій обдарованих юнаків та дівчат. *Профорієнтація: стан і перспективи розвитку* : тези доповідей Всеукраїнських психолого-педагогічних читань, присвячених пам'яті доктора педагогічних наук, професора Федоришина Бориса Олексійовича. Київ, 2022. С. 85.

References

1. Martos, T., & Sallay, V. (2017). Self-determination theory and the emerging fields of relationship science and niche construction theory. *European Journal of Mental Health*, 12(1), 73-87.
2. Maslow, A. (1965). Some basic propositions of growth and self-actualization psychology. *Theories of Personality* (pp. 307-316). New York.
3. Nota, L., & Rossier, R. (2015). *Handbook of life design. From practice to theory and from theory to practice*. Hogrefe Publishing.
4. Vazire, S., & Wilson, T. D. (2012). *Handbook of self-knowledge*. New York : Guilford.
5. Honcharenko, Yu. V. (2016). Sotsialno-psykhoholichni osoblyvosti yakosti zhyttievoho prostoru osobystosti [Socio-psychological features of the quality of the personality's living space]. *Aktualni problemy psykholohii*, 7(41), 108–116.
6. Laba, O. I. (2010). *Zhyttievi stratehii molodi v umovakh sotsiokulturnoi transformatsii suspilstva* [Life strategies of young people in the conditions of socio-cultural transformation of society]. Retrieved from <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/5084/1/10%20-%204%288%29%20-%2016.pdf>
7. Miliutina, K. O. (2013). *Psykhoholohii zminy zhyttievoi stratehii osobystosti* [Psychology of changing the life strategy of a personality]. (Doctoral dissertation, Kyiv).
8. Predko, V. V. (2021). Skladna zhyttieva sytuatsiia yak providna umova formuvannia zhyttiistiikosti osobystosti [Difficult life situation as a leading condition for the formation of personality resilience]. *Teoretychni i prykladni problemy psykholohii*, 1, 74–99. <https://doi.org/10.33216/2219-2654-2021-54-1-74-99>.
9. Sadova, M. (2022). Robota nad postanovkoiu tsilei ta zhyttievykh stratehii obdarovanykh yunakiv ta divchat [Work on setting goals and life strategies for gifted boys and girls]. *Proforiientatsiia: stan i perspektyvy rozvytku*: Proceedings of All-Ukrainian psychological and pedagogical readings dedicated to the memory of Dr. Sc., Prof. B. O. Fedoryshyn. (p. 85). Kyiv.

Victoria Amelina

*Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine,
Kyiv*

TRANSFORMATION OF LIFE STRATEGIES OF UKRAINIAN YOUTH IN THE CONDITIONS OF WAR

Abstract. *The article reveals the results of a study of the life strategy of Ukrainian youth in the realities of a full-scale war. The analysis of the questionnaire results demonstrates the respondents' understanding of the concept of "life strategy", their active life position, and the vision of their own future. The relevance of the research topic is due to the insufficient sociological development of the mechanism of formation and implementation of life strategies of modern youth, as well as the need to substantiate the sociological concept of life strategies of youth in the context of social crisis, taking into account their social and group characteristics.*

The purpose of the study is to determine the transformations of life strategies and life-affirming values characteristic of Ukrainian youth in the context of a full-scale war. The goal is actualized by a number of tasks, which include theoretical substantiation of the research problem by analyzing leading scientific sources, empirical study of life strategies of Ukrainian youth; formulation of conclusions, generalizations and determination of prospects for further scientific research on the research problem.

The research was carried out by using a set of theoretical (analysis, generalization, systematization) and practical (questionnaire, self-analysis) methods.

The practical significance of the research findings is to form a general picture of life-affirming values and life strategies of Ukrainian youth, study the peculiarities of their behaviour in specific situations, reveal their inner potential, analyze their ability to respond to challenges, and determine their ability to influence their lives can contribute to the progress of modern society, improve their overall psychological well-being and increase the resilience of each person in martial law. That is, in order to adapt to such challenges and succeed in self-realization, a person needs to develop problem-solving skills and acquire the important personal quality that allows for effective self-realization and control of one's own behaviour in any life circumstances.

Key words: *life strategy, life-affirming values, success, life goals.*

Стаття надійшла до редакції 11.09.2023.
Стаття прийнята до публікації 25.09.2023.